

‘Grossman is sterk in de genadeloze en uitgesponnen analyse van de motieven van zijn personages; dat hebben zijn romans wel aangetoond.’ – *de Volkskrant*

‘Het schrijven van fictie is voor mij het allerbelangrijkste. Het grootste deel van mijn leven breng ik door in een kamertje, geïsoleerd. Een wereld scheppend vanuit mijn verbeelding, uitsluitend met materiaal en mensen die daarvoor relevant zijn. Daarbuiten bestaat zo veel irrelevantie die een cruciale en dramatische rol speelt in ieders leven. Daar moet je afrekenen met zo veel vertekeningen, die het werk zijn van dwaze of soms zelfs criminele mensen. Je moet er een vervuilde taal gebruiken. Als schrijver gebruik ik die taal ook, maar dan opzettelijk, om iets duidelijk te maken.’
– David Grossman in *De Standaard*

‘Verrassend vrolijk, spannend, speels.’ – *Trouw*

‘Grossmans zinnen zijn helder en beeldend, ze vloeien als bronwater. Laag na laag, omzichtig maar doelgericht, pellen ze het pantser van een personage – tot de essentie bloot komt te liggen.’
– *De Standaard*

‘David Grossman schreef *Het zigzagkind* voor zijn oudste zoon, Jonathan, die toen elf was, als een soort inwijdingsboek. Hij wilde hem iets meegeven uit zijn eigen jeugd waarmee Jonathan de puberteit in zou kunnen gaan. (...) Opvallend is dat de oorspronkelijk als jeugdboek bedoelde roman ook in de smaak valt bij volwassenen. Dat komt omdat volwassen lezers houden van de subtiele humor en het psychologisch inzicht. Het boek bestaat uit meer dan één laag.’ – Recensie op scholieren.samenvattingen.com

‘Grossman is een schrijver die het kinderlijke vermogen tot verwondering, het enthousiasme en de ongebreidelde lust om in het spel jezelf en de wereld te ontdekken meeslepend verbeeldt. In technisch opzicht gaat hem daarbij geen zee te hoog. De inhoud van *Het zigzagkind* is te onwaarschijnlijk om na te vertellen (en het zou jammer zijn dat hier te doen), maar door Grossmans geraffineerde uitwerking van de plot blijf je tot en met de laatste regel (“EINDELIJK”) geboeid.’ – *de Volkskrant*

David Grossman bij Uitgeverij Cossee

De uitvinder van geheimen

De stem van Tamar

Angst vreet de ziel op

Haar lichaam weet het

De ander van binnenuit kennen (essay)

Zie: liefde

Een vrouw op de vlucht voor een bericht

De omhelzing

Uit de tijd vallen

David Grossman

Het zigzagkind

Roman

Vertaling Shulamith Bamberger

Cossee
Amsterdam

Zesde druk 2012

Oorspronkelijke titel *Jesj jeladiem zigzag*
© 1995 David Grossman
Nederlandse vertaling © 1996, 1999, 2009 S. Bamberger
en Uitgeverij Cossee BV Amsterdam
Omslagillustratie © Benelux Film Distributors
Boekomslag Marry van Baar
Zetwerk binnenwerk Stand By, IJsselstein
Druk HooibergHaasbeek, Meppel

ISBN 978 90 5936 367 0 | NUR 302

Hoofdstuk I

De trein floot en vertrok van het perron. In een van de wagons stond een jongen uit het raam te kijken naar een man en een vrouw die hem vanaf het perron toezwaaiden. De man maakte kleine, verlegen bewegingen met één hand. De vrouw zwaaide met twee handen en een gigantische rode zakdoek. De man was zijn vader; de vrouw was Gabriëlla, ofwel Gaby. De man droeg een politie-uniform, want hij was politieman. De vrouw droeg een zwarte jurk omdat zwart slank maakt. Ook kleren met strepen in de lengte maken slank. ‘En wat het allerslankst maakt,’ lachte Gaby, ‘dat is naast iemand staan die nog dikker is dan ik, maar zo iemand heb ik nog niet aangetroffen.’

De jongen in het raam, die met de trein wegreed en naar die twee keek alsof hij ze nooit meer terug zou zien – dat was ik. Nu blijven ze twee dagen alleen, dacht ik. Alles is verloren.

Die gedachte pakte me bij mijn hoofdharen beet en trok me steeds verder het raam uit. Papa’s mond ging scheef staan en kreeg die uitdrukking die Gaby ‘de laatste waarschuwing vóór het proces-verbaal’ noemde. Kon me niks schelen. Als hij echt bezorgd om me was, dan had hij me niet voor twee dagen naar Haifa moeten sturen. En naar wie!

Op het perron blies een man in een spoorweguniform hard op zijn fluitje en gaf met grote gebaren aan

dat ik mijn hoofd binnenboord moest houden. Het was om gek van te worden hoe mensen met een uniform aan en een fluitje in hun mond mij altijd weer in het oog kregen, zelfs in een trein vol mensen. Maar ik hield mooi mijn hoofd niet binnen. Integendeel. Dat papa en Gaby me tot het allerlaatste moment zouden blijven zien. Dat ze het kind niet zouden vergeten.

De trein was het station nog steeds niet uit. Hij reed traag door golven van warme, stroperige lucht en dieselstank. Ik begon nu nieuwe dingen op te merken. Reisgeuren. Vrijheid. Ik ging op reis! Ik was alleen! Ik hield een wang tegen de wind, en daarna nog een. Ik liet me door de warme wind strelen, om zijn kus af te drogen. Hij had me nog nooit zo gekust waar andere mensen bij stonden. Wat dacht hij wel, eerst kussen en me dan wegsturen!

Nu gingen er op het perron al drie fluitjes tegen me tekeer. Een heel orkest had ik daar. Omdat papa en Gaby niet meer te zien waren, trok ik mezelf weer naar binnen, maar wel traag en onverschillig, om te laten zien dat dat gefluit me geen fluit kon schelen.

Ik ging zitten. Was ik maar niet alleen in de coupé! En wat nu? Het was vier uur rijden naar Haifa, en aan het eind van de rit wachtte mij, somber en verwijtend en nog wanhopiger dan ikzelf, dr. Sjmoe'el Sjlhav, onderwijzer en pedagoog, schrijver van zeven studieboeken over onderwijs en staatsinrichting en toevallig ook mijn oom, papa's oudste broer.

Ik stond op. Controleerde tot twee keer toe hoe het raam openging, en weer dicht. Deed ook het deksel van het afvalbakje open en dicht. Verder viel er in de coupé niets meer open en dicht te doen. Alles werkte naar behoren. Een trein met alles erop en eraan, ik kon niet anders zeggen.

Dus ging ik op de bank staan. Ik wist me helemaal boven in het bagagerek te wurmen, liet me daarna weer met mijn hoofd naar beneden tot de vloer zakken en keek onder de banken of iemand toevallig geld verloren had. Maar dat had-ie niet, het was een oppassend iemand geweest.

Ik haatte ze, papa en Gaby. Hoe konden ze me zo aan oom Sjmoe'el uitleveren, en één week voor mijn *bar mitswa* nog wel. Van papa was het nog te begrijpen, die had ontzag voor zijn oudere broer en bewondering voor diens pedagogische deskundigheid. Maar Gaby? Die mijn oom achter zijn rug om *uil* noemde? Was dat het speciale cadeau dat ze me beloofd had?

Er zat een klein gaatje in de leren bekleding van mijn bank. Ik stak mijn vinger erin en maakte van het gaatje een gat. Soms vond je op zulke plaatsen geld. Maar ik vond schuimplastic en stalen veren. In vier uur tijd kon ik met mijn vinger op z'n minst door drie wagons heen boren, een tunnel naar de vrijheid graven, verdwijnen om nooit bij Sjmoe'el Sjlhav (voorheen Feierberg) aan te komen. En dan wou ik zien of ze me ooit weer weg zouden sturen.

Mijn vinger hield lang voor de drie wagons op. Ik ging op de bank liggen met mijn benen omhoog. Ik zat vast. Ik was een gevangene op reis. Op weg naar de rechtbank. Er viel geld uit mijn zak. Munten rolden door de hele coupé. Sommige vond ik terug, andere niet.

Alle jongeren in mijn familie hadden één keer in hun leven die zware behandeling door oom Sjmoe'el ondergaan, dat martelritueel dat Gaby *versjmoeling* noemde. Maar voor mij zou het nu de tweede keer zijn. Nog nooit had een kind het twee keer doorstaan zonder blij-

vende geestelijke schade op te lopen. Ik sprong op de bank en begon op de wand van de coupé te trommelen. Na een poos ging ik over op ritmisch kloppen. Misschien zat er in de andere coupé ook een ongelukkige gevangene die met lotgenoten wilde communiceren. Misschien zat de trein vol criminele jongeren die allemaal naar mijn oom afgevoerd werden. Ik klopte weer, deze keer met mijn voet. De conducteur kwam de coupé binnen en brulde dat ik stil moest zitten. Ik ging zitten.

De vorige keer dat ik versjmoeld was, was genoeg voor het leven. Dat was na dat incident met Pesja Mautner, de koe. Papa's broer had zich toen met mij in een klein, benauwd kamertje opgesloten en zich twee uur lang genadeloos aan me gewijd. Hij begon het gesprek op een zachte, ingehouden fluisterton. Hij wist zelfs mijn naam. Maar na een paar minuten was het weer zo: hij vergat helemaal waar hij was, en met wie. Voor zijn gevoel stond hij op een groot podium op het stadsplein voor een groot publiek van leerlingen en volgelingen die hem de laatste eer waren komen bewijzen.

En nu moest ik weer. En zomaar, zonder reden. Zonder iets te hebben misdaan. 'Vóór je bar mitswa moet je eerst horen wat oom Sjmoë'el je te zeggen heeft,' had Gaby gezegd. Nu was hij ineens 'oom Sjmoë'el'.

Maar ik wist wel: om mijn vader te kunnen verlaten, moest Gaby mij weg hebben, uit de buurt.

Ik ging staan. Stond te wiebelen. Ging weer zitten. Ik had niet moeten weggaan. Ik kende ze wel. Nu ik er niet was zouden ze ruziemaken en vreselijke dingen zeggen en dan was het niet meer goed te maken. En het was wel mijn lot waarover nu beslist werd.

'Kunnen we daar niet op het bureau over praten?' vroeg papa nu aan Gaby. 'Ik moet terug.'

‘Nee, want daar lopen de hele tijd mensen in en uit en steeds weer belt er ineens iemand op en je kunt er nooit rustig praten. Kom, laten we naar een café gaan.’

‘Een café?’ zei papa verbaasd. ‘Midden op de dag? Is het zó erg?’

‘Jij altijd met je grappen,’ zei ze geïrriteerd en de punt van haar neus was al rood, als voorbode van de tranen.

‘Als het weer dáárover gaat,’ zei papa met een harde stem, ‘kun je het wel vergeten. Wat mij betreft is er niks veranderd sinds ons laatste gesprek. Ik ben er nog steeds niet aan toe.’

‘Deze keer ga je luisteren naar wat ik je te zeggen heb,’ zei Gaby, ‘en je laat me uitpraten ook. Dat is wel het minste dat je kunt doen!’

Ze stapten in het politiebusje en papa startte de motor. De distinctieven op zijn schouders glommen dreigend. Hij keek streng. Gaby zat ineengedoken. Ze waren nog niet eens begonnen met praten en ze hadden al ruzie. Gaby haalde een klein, rond spiegeltje uit haar tas. Ze keek even naar het gezicht dat ze daarin zag. Probeerde de bos krullen op haar hoofd, die berg kroeshaar, in elkaar te drukken. Apenkop, dacht ze bij zichzelf.

‘Niet waar!’ sprong ik in de rijdende trein overeind. Ik liet haar nooit zichzelf beledigen. ‘Je hebt juist een heel interessant gezicht.’ En als ik merkte dat ze niet overtuigd was, zei ik: ‘En bovendien gaat het om de innerlijke schoonheid.’

‘Ja, hoor,’ zei ze dan zuurtjes. ‘Wel vreemd dat ze nooit een Innerlijke-Schoonheidskoningin kiezen.’

Ineens merkte ik dat ik bij die kleine, rode hendel stond aan de wand naast het raam. In mijn toestand was dat geen goeie plek voor mij. Zo’n hendel kan, als je er per ongeluk aan trekt, een hele trein tot stilstand bren-

gen. Ik las de waarschuwing van de spoorwegdirectie. Je mocht alleen in geval van nood aan de noodrem trekken. Zomaar trekken en de trein tot stilstand brengen, daar stond een hoge boete en een gevangenisstraf op. Mijn vingers begonnen te jeuken. Aan de top van elke vinger, en ook tussen de vingers in. Ik las de uitdrukkelijke waarschuwing nogmaals, en nu met luide, heldere stem. Het hielp niks. Nu begonnen mijn handen ook nog te zweten. Ik stopte ze in mijn zakken, maar ze kwamen er meteen weer uit. Als je ze niet kende, zou je kunnen denken: gewoon, onschuldige ledematen die even lucht willen happen. Ik begon overal te zweten. Ik voelde even aan mijn halsketting. Er hing een pistoolkogel aan, zwaar en koel en geruststellend. 'Hij is uit je vaders lijf gehaald,' zei ik zachtjes tegen mezelf, 'uit zijn schouder, en hij zorgt ervoor dat je geen domme dingen doet.' Maar ondertussen voelde ik mijn hele lichaam al prikken.

Ik kende dat gevoel en wist waartoe het meestal leidde. Daar begonnen de smoesjes al: 'Het zou toch best kunnen dat de machinist niet eens weet in welke wagon er aan de hendel getrokken is?' 'Maar stel dat hij in zijn cabine een apparaat heeft dat zegt aan welke hendel er is getrokken?' 'Nou ja, dan kan ik toch hier trekken en snel naar een andere wagon rennen?' 'En als ze mijn vingerafdrukken op het hendeltje vinden, wat dan?' 'Dan moet ik misschien maar een doekje om mijn hand wikkelen.'

Ik moest me niet laten verleiden tot zulke gesprekken. Als ik er eenmaal aan begon, verloor ik geheid. Ik spande mijn rugspieren en ging staan zoals papa, gespierd en stevig als een beer, en zei tegen mezelf: 'Rustig maar.' Maar niks hielp. Tussen mijn ogen zat een soort

heet punt dat op zulke momenten nog heter werd, en ja, daar kwam het al, daar ging ik... Maar op het laatste moment boog ik me naar voren, hield mijn voeten met mijn handen vast en ging opgerold op de bank liggen. Gaby noemde die tactiek van mij 'preventieve hechtenis'. Voor alles had ze een eigen benaming.

'Ik ben geen jong meisje meer,' zei ze nu in het café tegen papa, 'en we zijn nu al twaalf jaar samen, jij en Nono en ik.' Ze had haar stem voorlopig nog onder controle en ze praatte zachtjes en rationeel: 'Twaalf jaar lang zorg ik voor hem, voor jullie, voor jullie huis. Ik ken jou zoals niemand op de wereld je kent, en toch wil ik graag met je leven. Niét alleen maar als je secretaresse op het bureau en je huishoudster thuis, maar echt samenwonen. Ik wil voor Nono ook 's nachts een moeder zijn. Waar ben je nou zo bang voor, als ik het vragen mag?'

'Ik kan het nog niet aan,' zei papa en klemde zijn sterke handen om de kop koffie.

Gaby wachtte even, haalde diep adem en zei: 'En ik kan niet meer zo doorgaan.'

'Luister 's, eh... Gaby,' zei papa nu en keek met nerveuze, onrustige ogen langs haar heen, 'we hebben het toch niet slecht zo? We zijn het al gewend, we hebben het alle drie goed zo, het kind ook. Waarom moet het nou ineens anders?'

'Omdat ik al veertig ben, Jakov, en ik snak naar een vol leven, een echt gezinsleven.' Nu begon haar stem te breken. 'En ik wil een kind van ons samen. Van jou en mij. Ik wil weten wat voor een nieuw mens wij tweeën kunnen maken. En als we nog een jaar wachten, dan ben ik misschien al te oud om een kind te krijgen. En bovendien denk ik dat Nono een moeder verdient die er de hele tijd is, geen deeltijdmoeder!'

Ik kon uit mijn hoofd nazeggen wat ze nu tegen hem zei. Ze had haar betoog met mij gerepeteerd. En die ontroerende zin van ‘voor Nono ook ’s nachts een moeder zijn’ kwam van mij. Ik had haar ook een praktische tip gegeven: niet huilen. Ze mocht hoe dan ook niet gaan janken! Want als ze begon te snotteren, dan was ze verloren. Papa kon haar tranen niet uitstaan. Of welke tranen dan ook.

‘Het is nog te vroeg, Gaby,’ zuchtte hij nu en wierp stiekem een snelle blik op zijn horloge. ‘Gun me nog wat tijd. Zo’n beslissing kun je niet onder druk nemen.’

‘Ik heb twaalf jaar gewacht. Ik wacht niet langer.’

Stilte. Hij antwoordde niet. En bij haar sprongen de tranen al in de ogen. Ze moest zich inhouden! Houd je in, hoor!

‘Jakov, zeg het me recht in mijn gezicht: ja of nee?’

Stilte. Haar brede onderkin trilde. Haar mond vertrok. Als ze nu begon te huilen was ze verloren. En ik ook.

‘Want als het nee is, dan ga ik ervandoor. En deze keer voorgoed. Niet zoals alle andere keren. De-ze-keervoor-goed!’ En ze sloeg driftig op tafel en de tranen rolden al langs haar bolle wangen en de mascara stroomde over haar sproeten naar de twee diepe groeven rond haar mond en papa draaide zijn gezicht naar het raam toe, want hij kon het niet uitstaan als ze hilde. Of misschien zag hij haar gewoon liever niet als ze zo was: met die tranen en die dikke ogen en die trillende bolle wangen.

Ze was nu niet mooi. Dat was godgeklaagd oneerlijk, want als ze ook maar een klein beetje knap was geweest, als ze bijvoorbeeld een lief mondje had gehad, of een wipneusje, dan was papa misschien ineens bezweken

voor dat ene mooie ding van haar. Soms kan een man door een klein schoonheidsvlekje op een vrouw verliefd worden, ook als ze geen Uiterlijke-Schoonheidskoningin is. Maar als Gaby huilde viel er bij haar geen één schoonheidsvlekje te bekennen. Zelfs ik moest dat helaas toegeven.

‘Oké, ik snap het al,’ zuchtte ze in de rode zakdoek die eerder voor nobeler doeleinden gediend had. ‘Wat ben ik toch een sufferd dat ik geloofd heb dat je ook maar een klein beetje kon veranderen.’

‘Ssst,’ smeekte hij en keek angstig om zich heen. Ik hoopte dat iedereen in het café nu naar hem keek. Dat alle obers en koks en koffieproducenten nu uit de keukens kwamen, dat ze met een schort om en de armen op de borst gekruist om hem heen gingen staan en hem aanstaarden. Als er iets was wat hij eng vond, dan was het wel om in het openbaar aandacht te trekken.

‘Luister ’s, eh... Gaby,’ probeerde hij haar te sussen. Hij deed deze keer juist heel lief tegen haar, misschien vanwege al die mensen daar, misschien ook omdat hij aanvoelde dat ze het deze keer echt meende. ‘Geef me nog wat bedenktijd, oké?’

‘Waarom zou ik? Om op mijn vijftigste te horen dat je weer bedenktijd nodig hebt? En als je me dan wegstuurt? Wie zal me dan nog willen hebben? En ik wil moeder zijn, Jakov!’ Alle blikken waren op hen gericht, hij kon wel door de grond zakken, maar Gaby ging stug door: ‘Ik kan een kind een hoop liefde geven. En jou ook! Kijk maar wat een goeie moeder ik voor Nono ben. Probeer mij nou ’s een keer te begrijpen!’

Zelfs als ze voordeed wat ze tegen hem ging zeggen, liet Gaby zich na een minuut al gaan en gaf zich over aan haar verdriet en huilde en smeekte mij alsof ik hem was.

Maar dan hield ze ineens op, bloosde en zei schuldbe-
wust dat ik voor sommige dingen weliswaar nog te klein
was, maar dat ik toch al alles wist.

Ik wist niet alles, maar ik leerde op die manier wel
veel.

Nu pakte ze alle vochtige servetten bij elkaar en druk-
te ze krachtig in de asbak. Ze veegde de resten mascara
van haar dikke ogen.

‘Het is nu zondag,’ zei ze, en haar stem probeerde
zich groot te houden. ‘De bar mitswa is op zaterdag. Ik
geef je tot volgende week zondagochtend de tijd. Je hebt
een hele week om te beslissen.’

‘Geef je me een ultimatum? Zulke dingen kun je niet
afdwingen, Gaby! Ik had je wijzer gedacht.’ Hij spuwde
de woorden met zachte stem uit, maar tussen zijn ogen
verscheen die enge rimpel van woede.

‘Ik breng het niet meer op, Jakov. Ik ben nu al twaalf
jaar lang wijs, en nog steeds alleen. Misschien gaat het
beter als ik dom ben.’

Mijn vader zweeg. Zijn toch al rode gezicht werd nog
roder.

‘Laten we naar het bureau gaan,’ zei ze schor. ‘En
trouwens, als het wordt wat ik denk dat het wordt, kun
je ook een andere secretaresse zoeken. Ik zal alle banden
met je moeten verbreken. Ja.’

‘Luister ’s, eh... Gaby,’ zei papa weer. Dat was het eni-
ge dat hij te zeggen had: ‘Luister ’s, eh... Gaby.’

‘Volgende week zondag,’ zei Gaby beslist en stond op
en verliet het café.

Ze ging bij ons weg.

Ze ging bij mij weg.

In de trein barstten mijn handen en voeten los uit
hun preventieve hechtenis. Noodgeval, noodgeval,

schreeuwden de rode letters bij het kleine hendeltje. Ik zat in de weggrijdende trein en ondertussen ging mijn leven daarginds kapot. Ik hield mijn beide handen over mijn oren en riep tegen mezelf: 'Amnon Feierberg! Amnon Feierberg!' Alsof iemand vanbuiten me waarschuwde om niet aan de hendel te komen, me van mezelf probeerde te redden, papa bijvoorbeeld, of een leraar, of een prominente pedagoog, of zelfs de directeur van een inrichting voor jeugdige criminelen: 'Amnon Feierberg! Amnon Feierberg!' Maar ik was niet meer te redden. Ik was alleen. Verlaten. Ik had nooit weg mogen gaan. Ik moest terug. Nu meteen. En ik waggelde op de hendel af en strekte mijn hand uit en mijn vingers maakten al contact, want het was echt een noodgeval.

Maar toen, net op het moment dat ik met alle kracht aan de hendel wou trekken, ging de deur achter me open en stapten een gevangene en een politieagent de coupé binnen. Ze stonden elkaar aan te kijken en leken nogal in de war.

Hoofdstuk 2

Een echte agent met een echte gevangene, welteverstaan.

De agent was klein en mager en had een nerveuze blik in zijn ogen. De gevangene was langer en breder. Hij lachte me toe en zei met een stralend gezicht: 'Goeie-morgen, jochie! Ga je naar oma toe?'

Ik wist niet of de wet me toestond om antwoord te geven. En bovendien, wat nou oma? Zag ik eruit als een jochie dat naar zijn oma toe gaat? Als Roodkapje?

'Niet spreken met de gevangene!' beval de agent boos en zwaaide met zijn dunne arm een paar keer tussen mij en de gevangene, alsof hij daar draden wilde verbreken die ons met elkaar verbonden.

Ik ging zitten. Ik wist me geen raad. Ik probeerde niet naar ze te kijken, maar juist als je zoiets probeert, kun je het moeilijk laten. Ze keken bezorgd. Er zat ze iets dwars. De agent controleerde steeds weer hun kaartjes en krabde zich beduusd op zijn hoofd. Ook de gevangene controleerde de kaartjes, en ook hij krabde op zijn hoofd. Ze waren net twee acteurs die de uitdrukking 'zich achter de oren krabben' moesten uitbeelden.

'Ik snap het niet. Waarom nou twee aparte plaatsen genomen?' klaagde de gevangene. De agent haalde zijn schouders op en zei dat de man achter het loket niet gezegd had dat het aparte plaatsen waren. Hij, de agent, was ervan overtuigd geweest dat ze naast elkaar zouden

komen te zitten, hij was er gewoon van uitgegaan dat die man geen aparte plaatsen zou geven aan zo'n stel, zei hij en stak bij 'zo'n stel' zijn rechterarm omhoog, die met een handboei aan de linkerarm van de gevangene vastzat.

Het was een raar gezicht. Ze waren net een cipier en een gevangene uit een cartoon. De gevangene had een gestreept hemd aan en een gestreepte muts op. De agent droeg een te grote pet, die steeds over zijn ogen zakte. Ze stonden met z'n tweeën midden in de coupé, schommelden samen op het ritme van de trein en wisten zich geen raad. Om de een of andere reden werd ik daar onrustig van.

Eerst probeerden ze nog op de plaatsen te gaan zitten die op hun kaartjes stonden aangegeven: de gevangene naast mij en de agent tegenover mij. Maar vanwege de handboei moesten ze zich sterk naar elkaar toe buigen. Toen stonden ze tegelijk weer op en gingen weer samen op het ritme van de trein schommelen. Die schommeling leek ze tot rust te brengen: het hoofd van de gevangene zakte een beetje op de schouder van de agent, en ook de agent scheen in slaap te vallen. Ik had zin om op te staan en uit de coupé te stappen, ik wilde er nog een volwassene bij halen, die twee leken me namelijk geen echte volwassenen. Maar toch ook weer geen kinderen. Ze waren iets wat ik niet kon definiëren.

Plotseling schrok de agent wakker uit zijn vreemde slaap en fluisterde de gevangene iets toe. Ik kon niet horen wat hij zei. Ze hadden het over mij, dat wel, want de gevangene keek me zo van opzij aan, zoals terughoudende gevangenen doen. 'Geen sprake van!' schreeuwde hij met een fluisterstem. 'Dat doe je niet! We hebben plaatsen gereserveerd!'

De agent probeerde hem te kalmeren, hij zei dat de coupé toch bijna leeg was en dat ze in hun bijzondere situatie best op andere plaatsen mochten zitten dan de officiële van de kaartjes. De gevangene wilde er niet van horen. ‘Regels zijn regels!’ werd hij boos. ‘Als wij ons niet aan de wet houden, wie dan wel?’ Toen hij met zijn voet woedend op de grond stampte, merkte ik dat die aan een grote ijzeren kogel vastzat, zoals bij gevangenen uit de boeken.

Ik moet hier weg, dacht ik. Ik krijg het benauwd.

‘Niemand zal het merken als we heel even op een andere plaats gaan zitten!’ fluisterde de agent hem even boos toe. Hij keek mij kruiperig aan, met zo’n blik van een cipier die door schuldgevoelens wordt opgevreten, en zei met een scheve glimlach: ‘Je verklikt ons toch niet, hè ventje?’

Ik schudde met mijn hoofd, want ik kon geen woord uitbrengen, maar dat ‘ventje’ van hem werd genoteerd en op zijn conto bijgeschreven.

En toen gingen ze aan weerszijden van mij zitten.

De hele coupé hadden ze, en ze moesten uitgerekend links en rechts van mij gaan zitten. Hun handen, met een dubbele ijzeren boei aan elkaar vastgeklonken, hingen vlak boven mijn benen. Het was best eng. Alsof ze met elkaar hadden afgesproken dat ze me zouden bedreigen, maar dan door te doen alsof ik er niet was. Het bleef enkele minuten doodstil. Ik loenste steeds weer omlaag en kon elke keer weer mijn ogen niet geloven: boven mijn knieën bungelden er twee armen op het ritme van de trein, de ene dun en behaard, de andere dik en glad: de wet en de crimineel, en de arm van de wet leek zonder meer zwakker en korter.

Ik weet niet waar ik bang voor was. Ik had de wet ten-

slotte aan mijn kant, haast tegen me aan, en toch had ik het gevoel dat ik in een mysterieuze val zat, dat die twee bezig waren om me medeplichtig te maken aan een duistere samenzwering.

Maar die twee aan weerszijden van mij ontspanden zich juist. De agent zat met zijn hoofd achterovergeleund te kwinkeleren, en om zichzelf bij de hoge tonen te helpen krulde hij met zijn vrije hand de punten van zijn puntige snor. De gevangene keek door het raam naar de voorbijrazende rotsige bergen van Jeruzalem en zuchtte diep.

‘Als iemand je verdacht voorkomt, als je aan hem twijfelt – dan moet je gewoon geduldig afwachten. Niet te veel praten. Niet te veel bewegen. Laat hem wat zeggen of doen en blijf jij maar stilletjes op de loer liggen. Wacht maar totdat hij zich blootgeeft,’ had papa, mijn trainer in professionele zaken, me geleerd. Ik haalde diep adem. Dit was dus mijn eerste kans om mezelf in het echt te bewijzen. Ik moest die twee negeren, doen alsof er niks aan de hand was, totdat zij de eerste fout zouden maken.

Snelle blik naar links. Dan naar rechts. Ze gaven geen krimp. Het leek allemaal één grote vergissing, maar ik kon niet zeggen wat er mis was.

‘Ik moet me voorbereiden op de ontmoeting met oom Sjmoe’el,’ zei ik tegen mezelf, want de vorige keer, een jaar eerder, had hij twee uur lang tegen me zitten praten, en dat zou ik geen tweede keer volhouden. Twee hele uren had ik zijn vlezig lippen voor me zien bewegen, open- en dichtgaan onder zijn kleine snorretje, en soms ook *boven* zijn kleine snorretje. Ik wist dat alle studies en geschriften van mijn oom tegen mij gericht waren, of tegen mijn soort kinderen. Daar, in dat kleine ka-

mertje, zat hij maanden en jaren die dingen tegen mij te schrijven. Misschien had hij zelfs een vergrote foto van mij met het opschrift: 'Gezocht door het ministerie van Onderwijs'. Nu was ik eindelijk in zijn handen, en hij was er niet de man naar om zo'n kans voorbij te laten gaan. Ik kreeg het daar benauwd, de kamer liep steeds voller met allemaal vlezige lippen die snel open- en dichtgingen, en waaruit steeds meer ooms uit de familie der lipbloemigen voortsprongen. Boeken en brochures fladderden om me heen en lispelden mijn naam in de maat. Nog even, en ik kreeg een opvoedingsvergiftiging.

Ik kon zijn woorden niet meer onderscheiden. Ik meende dat hij me van collaboratie met de profeten van de Baal en van Astarte beschuldigde, of van betrokkenheid bij de pogroms van ene Chmelnitski. De hele geschiedenis schaarde zich aan zijn kant, en ik stond al op het punt om alles toe te geven.

Maar toen, na twee besnorde uren, herinnerde ik me ineens het advies dat Gaby me had gegeven voor ik van huis was gegaan. 'Huilen,' had ze me de nacht voor mijn vertrek toegefluisterd. 'Als het ondraaglijk wordt, moet je tranen met tuiten gaan huilen, en dan moet je zien wat er gebeurt.'

Snelle blik naar links. Dan naar rechts. Niks. De agent en de gevangene zaten daar doodstil. Keken ieder een andere kant op. Misschien was er ook wel niks bijzonders aan die situatie. Misschien was ik gewoon opgewonden omdat ik alleen op reis ging. Maar misschien dat zij ook geleerd hadden hoe je een zenuwoorlog moest voeren.

'Oom Sjmoe'el,' zei ik tegen mezelf. 'Denk maar aan hoe het de vorige keer bij hem was.'

Het kostte me toch al nooit moeite om mezelf aan

het huilen te krijgen, en bij die raaskallende oom voelde ik me zó ongelukkig dat het een fluitje van een cent was om een brok in mijn keel te laten opkomen: het bittere, geconcentreerde brok van alles wat me ooit gebeurd, gezegd en onthouden was.

Ik begon dus te janken. Met kleine, gesmoorde snikken. En om mezelf nog verdrietiger te maken dacht ik aan wat papa altijd zei: dat hij niet meer wist wat hij met zo'n kind aan moest, iedere keer als hij dacht dat ik volwassen en stabiel aan het worden was, viel ik meteen weer terug, bergafwaarts, hij snapte gewoon niet hoe iemand als hij zo'n kind als ik kon hebben. En ik wist dat hij gelijk had, maar dacht hij dan dat ikzelf niet graag wou dat het over was? Ondertussen zat ik al écht te huilen, omdat alles wat ik deed misliep en anders uitpakte dan ik wilde, zelfs mijn verdriet op dat moment pakte anders uit dan ik gewild had, want toen het naar buiten kwam, mijn verdriet, toen kreeg het de kleine voetjes van mijn oom in het oog, met die piepkleine sandaaltjes en die grijze wollen sokjes, en dan nog die stropdas midden in de zomer en die terlenkabroek die versleten was van zoveel generaties leerlingen die bij hem op schoot hadden gezeten, en wat was dat toch droevig, en wat was het toch komisch.

En zo zat ik daar te huilen en te lachen, te schreien en te hikken, een beetje echt en een beetje vals, een vreemde mengeling die op een aparte manier plezierig was, zoals chocolade eten achter de rug van de tandarts om. Mijn hele lichaam schokte terwijl ik daar zat te snikken uit berouw en zelfmedelijden, en uit dankbaarheid voor die man, die in zijn eentje om mijn zondige, misdadige ziel vocht...

Oom Sjmoe'el was opgehouden met praten. Hij keek

verbaasd naar me en zijn gezicht werd zacht en glanzend. In de schemerige kamer zag ik het aureool van een verwonderde, tevreden glimlach om zijn snor hangen. 'Nou nou,' mompelde hij en zijn hand fladderde aarzelend boven mijn hoofd, 'ik wist niet dat je zo zou reageren. Wat heb ik nou allemaal gezegd? Het waren maar eenvoudige woorden uit een vol hart... Jempa!' brulde hij ineens met een geweldige stem. Even dacht ik dat het een oeroude zegekreet was die prominente pedagogen slaakten als ze de krachten der duisternis verslagen hadden. Maar toen wreef hij zich snel de handen en ging, zonder me nog een blik te gunnen, de kamer uit. Nu riep hij op een merkwaardig lichthartige toon tegen mevrouw Jempa, die voor hem kookte en schoonmaakte, dat ze mij moest komen kalmeren.

Maar het huilen had ik al bij de vorige versjmoeling gebruikt, en hoe moest het nu? En Gaby had me de afgelopen nacht geen enkel verlossend geheim toegefluis- terd waarmee ik me zou kunnen redden als ik helemaal in m'n eentje voor die hele oom stond.

En zijzelf was nu in d'r eentje met mijn papa. En ze ging nu echt weg.

Ineens hield ik het niet meer uit tussen die twee rare, zwijgzame vreemdelingen. Dus stond ik op, of ik probeerde op te staan, maar zij schrokken en sprongen samen op en staken allebei hun geboeide armen in de lucht om me door te laten en stonden zo voor me en begonnen meteen weer in de maat te schommelen, naar voren en naar achteren, en hun oogleden vielen dicht, ze waren net slapende kuikentjes, en ik, ontredderd als ik was, riep: 'Zullen we ruilen? Dan kunnen jullie naast elkaar zitten.'

Mijn stem klonk verstikt en pieperig, maar zij lach-

ten me breeduit toe en begonnen meteen om me heen te draaien in een poging om me te passeren zonder dat ik tegen hun gezamenlijke handboei zou stuiten, en zo dansten we een paar minuten met wapperende handen rond, totdat zij de weg hadden gevonden en naast elkaar gingen zitten. Ik plofte op de andere bank neer.

‘Maar niet kijken!’ blafte de agent en dreigde de gevangene met een vinger.

‘Ik heb niet gekeken, ik zweer het!’ riep de gevangene en legde zijn hand op zijn hart.

‘Net was je oog pal op mij gericht!’ zei de agent boos.

‘Ik zweer bij m’n dochter dat ik niet gekeken heb! Heb jij me naar hem zien kijken?’

Die vraag was aan mij gericht. Maar hoezo? Wat had ik ermee te maken? Nu boog ook de agent zich naar me toe en wachtte op een antwoord. Hij wachtte zo hard dat hij aan de punt van zijn snor zat te knabbelen. Iedere beweging van die twee was overdreven en storend, maar vreemd genoeg ook fascinerend. Ik wilde wegrennen, maar kon geen stap verzetten.

‘Ikke... ik geloof dat u een klein beetje naar hem gekeken hebt,’ flapte ik eruit.

‘Aha!’ stak de agent een triomfantelijke vinger omhoog. ‘Nog één keer kijken, en mijn geduld is op!’

Weer viel er een stilte. De gevangene staaarde stug naar het raam. We reden door een eikenbos. Een kudde geiten knabbelde aan de lage struiken en een van de geiten stond op twee poten aan een boom te vreten. De agent staaarde de andere kant op, naar de coupédeur. Ik durfde geen kant uit te kijken, en mijn ogen dichtdoen durfde ik ook niet. Ik wilde alleen maar weg zijn.

‘Ja, nu! Nu heb je gekeken!’ schreeuwde de agent en sprong met een ruk overeind, maar viel door de geza-

menlijke handboei weer terug op zijn plaats. ‘Je hebt gekeken!’

‘Ik zweer bij mijn dochter dat ik niet gekeken heb!’ riep de gevangene en sprong eveneens op en zwaaide woedend met zijn arm, maar viel door de handboei zelf ook terug op zijn plaats.

‘En je kijkt nu ook!’ brulde de agent. ‘Recht in mijn ogen! Hou op! Weg met dat oog!’

Maar deze keer bond de gevangene niet in. Hij bracht zijn grote hoofd tot vlak bij de agent. Wat was dat nou? Wat gebeurde er tussen die twee? Een vreemde blikkenstrijd: ogen die staarden en ogen die ze probeerden te ontwijken. De gevangene boog zich steeds verder naar de agent toe, en hoe harder de agent zijn ogen probeerde te mijden, hoe meer de gevangene zich in allerlei bochten wrong om de blik van de agent te vangen. Hij lag nu praktisch over hem heen!

‘Hé... Laat me gaan...’ hoorde ik de gevangene ineens fluisteren.

‘Hou je mond!’ kreunde de agent met een verstikte stem. ‘Hou je mond en kijk naar het raam! Niet in mijn ogen kijken! Naar het raam!’

‘Laat me gaan...’ smiespelde de gevangene met een nieuwe stem, een zachte, aarzelende stem die op de verschrikte agent afkroop. ‘Het was mijn schuld niet... Ik had toch geen keus?’

‘Dat moet je maar tegen de rechter zeggen!’ snauwde de agent met de tanden op elkaar.

‘Alsjeblieft. Ik heb thuis een klein meisje...’

‘Ik ook! Naar het raam!’

En toen keek de gevangene de agent heel fel aan en dwong hem als het ware om zijn gezicht langzaam naar zich toe te draaien. Het was een deprimerend en onheil-

spellend gezicht. De agent probeerde zich te verzetten. Ik zag hem worstelen om zijn gezicht van zijn gevangene af te keren, ik zag hem zijn schouders samentrekken in een poging om de ogen te ontwijken die hem in de ogen keken. Maar die andere ogen waren sterker. Ze keken fel, standvastig. Ze boorden zich in zijn hoofd. En hij gaf zich langzaam over: hij ging dieper ademhalen, zijn schouders zakten wat, hij wierp wazige blikken op de gevangene, lachte een paar keer luchthartig, kinderlijk, zijn ogen werden zwaar, moe, leeg...

‘Je hebt een zware dag achter de rug, Avigdor...’ zei de gevangene zoetjes, met een hele zachte, lieve stem. ‘Mij achternazitten, door de steegjes rennen, op me schieten en tegen me brullen en de hele tijd o zo wettig zijn...’

De mond van de agent viel een beetje open. Zijn pupillen rolden omhoog.

‘Het valt niet mee om gerechtsdienaar te zijn...’ fluisterde de gevangene hem lieflijk toe. ‘Geen moment rust... Aldoor die zware verantwoordelijkheid...’

Ik voelde mijn mond ook openvallen. Mijn vader zei precies dezelfde dingen! Hij kwam ’s avonds thuis van zijn werk, plofte doodmoe in de fauteuil en sprak precies diezelfde woorden, tegen mij of tegen zichzelf. Hij klaagde over het zware werk en over de verantwoordelijkheid, hij zuchtte dat je geen moment, maar dan ook geen moment rust had. Als we een moeder hadden gehad, bedacht ik dan, was die nu zijn gespannen nek komen masseren. Maar wij hadden alleen Gaby, en die durfde niet.

De gevangene strekte voorzichtig zijn hand uit naar de riem van de slapende agent en trok er een grote bos sleutels van los. Het waren er wel tien. Hij zocht er één uit, stak die in het slot van de handboei en draaide het

open. Blij liet hij zijn bevrijde hand heen en weer dansen, alle kanten op. Zijn pols was felrood.

‘Alleen al voor zo’n moment is het de moeite waard om geboeid te zijn,’ zei hij tegen mij.

Toen trok hij zijn gestreepte hemd uit, zette zijn muts af en legde ze allebei op de bank naast mij. Ik was als verlamd. Ik besepte dat hij ging vluchten, dat ik getuige was van een klassiek geval van vluchtpoging en dat ik, uitgerekend ik, met mijn hele ervaring en training en met die hele vader van me, geen vin kon verroeren.

‘Wil je dit even voor me vasthouden?’ vroeg hij met een aangename stem en legde de zwarte revolver die hij uit de holster van de agent had gehaald in mijn hand.

Ik herkende hem meteen: een Webley dienstrevolver. Papa had er een van zijn werk, en ik had hem al duizend keer in mijn hand gehad. Ik had er zelfs losse flodders mee afgeschoten op de schietbaan van de politie. Maar nog nooit was ik in zo’n positie geweest, met een vuurwapen in mijn hand en een echte crimineel voor me. Maar wat kon ik doen? Hem doodschieten? Mijn vinger beefde, raakte de trekker en schrok terug. Waarom zou ik hem nou doodschieten? Wat had hij mij gedaan? Op dat moment wilde ik niks liever dan eindelijk dat bolle gezicht van oom Sjmoe’el zien. Ik zou op hem afrennen en in zijn armen vallen en de rest van mijn leven een modelkind zijn.

‘Hartstikke bedankt hoor,’ zei de gevangene en pakte de revolver weer terug en stak hem in zijn broekriem. Nu ging hij héél voorzichtig, alsof hij een slapende baby aan het uitkleden was, het overhemd van de agent openknopen en uittrekken. De agent, Avigdor dus, sliep gewoon door. Hij dróómde er niet van om wakker te worden. Die man werd geduwd, door elkaar geschud,

omgedraaid – en hij maar slapen! Ik was woedend: ik dacht aan mijn vader, die in twintig jaar dienst niet één keer te laat op zijn werk was gekomen, die aan de allergevaarlijkste operaties meedeed, ook als hij koorts had. En dan die man daar...

Verdorven.

Vlug trok de gevangene hem het gestreepte hemd aan en zette hem de gestreepte muts op. Daarna haalde hij de ketting met de kogel van zijn eigen voet af en maakte die vast aan de enkel van de agent. Met moeite trok hij het ondermaatse uniformhemd van de agent over zijn eigen brede bovenlijf, zette toen de politiepet op zijn hoofd en stapte naar het raam.

Een goede rechercheur denkt als een crimineel, wist ik. Ik wist ook precies wat er nu ging gebeuren: dat hij het raam omhoog zou schuiven en uit de rijdende trein zou springen en vermomd als een politieman de benen zou nemen. Ik zei tegen mezelf: ‘Doe iets!’ Ik beval mezelf: ‘Pak ’m!’

Maar niks, hoor.

De gevangene keek nog een lang moment naar de voorbijflitsende bergen, ademde de vrijheid diep in, zuchtte en ging toen weer naast de slapende agent zitten. Bedroefd stak hij zijn hand weer in de open boei die aan de pols van de slapende hing en klikte die weer dicht. Weer waren die twee aan elkaar vastgeklonken.

‘Wakker worden! Je bent in slaap gevallen!’ zei hij ineens grof en stootte de agent met zijn schouder aan.

De agent schrok wakker en keek verdwaasd om zich heen.

‘Wat is er gebeurd?’ vroeg hij. ‘Wat heb ik gedaan? Ik heb niks misdaan!’

‘Je hebt geslapen!’ voer de ex-gevangene tegen hem

uit en bracht zijn kop met de politiepet erop vlak voor het gezicht van de agent.

‘Ik sliep niet...’ mompelde de agent en viel stil. Zijn hand betastte zwakjes de handboei, zakte langs zijn been omlaag en voelde toen de ijzeren ketting. Zijn vingers maakten er een droeve wandeling langs, totdat ze de grote ijzeren kogel bereikten en ontsteld tot stilstand kwamen. Hij zweeg. Hij fronste alsof hij zich iets probeerde te herinneren. Toen gaf hij het op. Daar zat hij dan, slap en ingezakt als een lege zak. Er gingen een paar verschrikkelijke momenten voorbij. De ex-agent wierp een slaafse blik op de geüniformeerde man naast hem.

‘Laat me gaan...’ fluisterde hij.

‘Hou je mond!’ blafte de gevangene.

‘Het was mijn schuld niet...’ smeekte de ex-agent. ‘Je weet dat ik geen...’

‘Zeg dat maar tegen de rechter!’ merkte de reus onverschillig op.

‘De rechter...?’ De agent zweeg. Hij zat ineengedoken en met een druipsnor. Raar dat het hem zo goed staat om de gevangene te zijn, dacht ik bij mezelf. Tot een diepere gedachte was ik op dat moment niet in staat.

‘Alsjeblieft,’ begon hij weer met een zielige glimlach, ‘ik heb thuis een klein meisje...’

‘Ik ook!’ snauwde de gewezen gevangene hem af, keek op zijn horloge en beval: ‘Opstaan! Geef acht! We moeten opschieten!’

‘Waar gaan we heen?’ vroeg de agent bleek.

‘Naar de rechtbank!’ verordende de gevangene. ‘Voorwaarts, mars!’

‘Zo snel?’ fluisterde de agent en begon met weke benen te marcheren. De stoere gevangene liet hem voorgaan, de coupé uit, en deed de deur achter zich dicht.

Zo. Afgelopen. Ik was als verlamd. Ik zag het gezicht van de ex-gevangene nog in een flits in de coupédeur verschijnen: een groot, glimlachend, best aangenaam gezicht. Hij keek me aan en legde een dikke vinger op zijn lippen, alsof hij me vroeg om wat ik net gezien had geheim te houden. Heel even was hij daar – en toen niet meer.

En dat was dat.

Het was een moeilijk moment. Ook nu, bijna dertig jaar later, heb ik het er nog moeilijk mee als ik eraan denk. En ik heb er behoefte aan om dat bedrukkende gevoel wat te verlichten en te zeggen dat ik vanaf het volgende hoofdstuk een nieuwigheidje ga introduceren: ieder hoofdstuk krijgt een korte titel, een soort naam die verwijst naar wat er in dat hoofdstuk verteld wordt.

Of een koosnaam.

Ik wilde dat de trein zou stoppen en op de rails zou omkeren en terug naar huis zou rijden, naar papa en Gabby, maar vooral naar papa, want misdaden waren toch zijn terrein en ik was er kennelijk nog niet sterk genoeg voor, en sorry dat ik zo tegengevallen ben.

Maar toen zag ik de witte envelop voor me op de andere bank liggen. De bank van de ex-gevangene. Die envelop had er daarnet nog niet gelegen. Ook niet voordat de gevangene en de agent de coupé waren binnengekomen. En wat echt vreemd was: mijn naam stond erop, met grote letters en in een bekend handschrift.